

تشیع در سبزوارِ عهدِ قاجار

بررسی و تحلیل عوامل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی
در گسترش فرهنگ شیعه در سبزوارِ عهدِ قاجار

تألیف:

دکتر سعید حسن مجتبوی

بتوا مشتاقی

سرشناسه	مجتبوی، سیدحسین
عنوان و نام پدیدآور	تشیع در سیزوار عهد قاجار: بررسی و تحلیل عوامل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در گسترش فرهنگ شیعه در سیزوار عهد قاجار/ تألیف سیدحسین مجتبوی، بتول مشتاق.
مشخصات نشر	مشهد: انتشارات مرنديز، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهري	۱۳۲ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۱۰۶-۳۴۵-۹
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
موضوع	شیعه -- ایران -- سیزوار -- تاریخ
موضوع	شیعه -- ایران -- تاریخ
موضوع	امامزاده‌ها -- ایران -- سیزوار
موضوع	ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ق.
شناسه افزوده	مشتاقی، بتول
رده بندی کنگره	BP۲۳۹/ ۵۳ت۳ ۱۳۹۴
رده بندی دیویی	۲۹۷/۵۳
شماره کتابشناسی ملی	۳۸۹۶۳۹۷



مرکز چاپ و نشر
با همکاری نشر مرنديز

تشیع در سبزوار عهد نادر

تألیف:

دکتر سید حسین مجتبوی

بتول مشتاقی

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۴

امور فنی و چاپ: نشر مرنديز

طراح جلد: مهندس محمد تقی ولی داد

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۶-۳۴۵-۹

دفتر انتشارات: مشهد، خیابان آبکوه ۷ - دانشسرای شمالی ۸ - شماره ۹۰

دورنگار: ۰۵۱-۳۷۲۵۱۳۰۲

تلفن: ۰۵۱-۳۷۲۷۴۷۶۵

www.marandiz.com

این کتاب با همکاری انتشارات دانشگاه فرهنگیان مدیریت پردیس‌های خراسان رضوی به چاپ رسیده است.

فهرست مطالب

۹	مقدمه
۱۳	فصل اول: پیدایش تشیع و سیر تاریخی آن در ایران تا پیش از قاجاریه
۱۳	۱-۱. مبنای شیعه
۱۴	۲-۱. چگونگی پیدایش شیعه
۱۵	۳-۱. تشیع در ایران
۱۷	۱-۳-۱. تشیع در دوره صفویه
۱۸	۲-۳-۱. تشیع در دوره قاجاریه
۱۹	۳-۳-۱. تشیع در دوره سالیانی
۲۰	۴-۳-۱. تشیع در دوره غزنویان
۲۲	۵-۳-۱. تشیع در دوره سلجوقیان و حواریان
۲۷	۶-۳-۱. تشیع در عهد ایلخانان مغول
۳۰	۷-۳-۱. تشیع در ایران تا روی کار آمدن صفویان
۳۲	۸-۳-۱. تشیع در دوره صفویه
۳۳	۴-۱. علل گسترش تشیع در ایران
۳۸	۱-۴-۱. عملکرد خلفا و تأثیر آن بر گرایش ایرانیان به تشیع
۳۹	۲-۴-۱. سجایای علمی و اخلاقی امامان
۴۱	۳-۴-۱. مهاجرت سادات و شیعیان به ایران
۴۳	۱-۳-۴-۱. ورود امام رضا (ع) به ایران
۴۵	۴-۴-۱. نقش علما در گسترش تشیع
۴۹	فصل دوم: تشیع در سبزوار
۴۹	۱-۲. سبزوار و پیشینه آن
۵۲	۲-۲. تشیع در سبزوار تا عهد قاجار
۵۸	۳-۲. وضعیت تشیع در سبزوار عهد قاجار

فصل سوم: عوامل فرهنگی مؤثر در گسترش تشیع در سبزوار عهد قاجار..... ۶۱

- ۱-۳. نهادهای آموزشی در سبزوار..... ۶۱
- ۱-۳-۱. مکتب‌خانه..... ۶۲
- ۱-۳-۲. حوزه‌های علمیه..... ۶۴
- ۱-۳-۱-۲. حوزه‌ی علمیه‌ی سبزوار در عهد قاجار..... ۶۵
- ۱-۳-۳. مدارس..... ۶۶
- ۱-۳-۴. کتاب و کتاب‌خانه‌ها..... ۶۸
- ۲-۳. مساجد سبزوار..... ۶۹
- ۱-۳-۲. مسجد جامع..... ۶۹
- ۱-۳-۲. مسجد آدینه معروف به مسجد پامنار..... ۷۰
- ۳-۳. وعظ و تعزیه‌خانی..... ۷۱
- ۴-۳. علما و دانشمندان سبزوار در عهد قاجار..... ۷۲
- ۱-۴-۳. ملاهادی سبزواری..... ۷۳
- ۱-۴-۳-۱. تألیفات و آثار..... ۷۵
- ۱-۴-۳-۲. شاگردان..... ۷۸
- ۲-۴-۳. ملا اسماعیل بن علی اصغر دولت‌آباد..... ۷۹
- ۱-۴-۳-۲. تألیفات و آثار..... ۸۰
- ۳-۴-۳. میرزا حسین علوی سبزواری..... ۸۱
- ۴-۴-۳. دیگر عالمان و روحانیون سبزوار در عهد قاجار..... ۸۱
- ۵-۳. نقش علمای سبزوار در گسترش فرهنگ تشیع در عهد قاجار..... ۸۲

فصل چهارم: عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر در گسترش تشیع در سبزوار عهد قاجار..... ۸۵

- ۱-۴. وضعیت اجتماعی مردم سبزوار در عهد قاجار..... ۸۵
- ۱-۴-۱. گروه‌های اجتماعی تأثیرگذار..... ۸۶
- ۱-۴-۱-۱. حاکمان..... ۸۶
- ۱-۴-۲. روحانیان و علما..... ۸۸
- ۱-۴-۳. سادات..... ۸۸
- ۱-۴-۴. تجار و کسبه‌ی بازار..... ۹۰
- ۲-۴. وضعیت اقتصادی سبزوار..... ۹۱
- ۱-۴-۲. وضعیت اقتصادی سبزوار در عهد قاجار..... ۹۲
- ۳-۴. تأثیر اوضاع اجتماعی و اقتصادی سبزوار در گسترش تشیع..... ۹۵
- ۱-۴-۳. وجود طبقه‌ی سادات در سبزوار..... ۹۵

۹۷.....	۲-۳-۴. ارتباطات اجتماعی سبزوار با شهرهای مذهبی.....
۹۸.....	۴-۴. وجود مقابر امامزادگان در سبزوار.....
۱۰۰.....	۱-۴-۴. امامزاده یحیی.....
۱۰۰.....	۲-۴-۴. امامزاده شعیب.....
۱۰۱.....	۳-۴-۴. امامزادگان خسروگرد.....
۱۰۲.....	۴-۴-۴. امامزاده جعفر.....
۱۰۲.....	۵-۴-۴. امامزاده بی بی علیّه خاتون.....
۱۰۳.....	۶-۴-۴. امامزاده هفت معصوم.....
۱۰۳.....	۷-۴-۴. امامزاده سلطان حسن.....
۱۰۳.....	۸-۴-۴. امامزاده سلطان حسین.....
۱۰۴.....	۹-۴-۴. امامزادگان سید حسن و سید اسماعیل.....
۱۰۴.....	۱۰-۴-۴. امامزاده سید علی اکبر.....
۱۰۵.....	۱۱-۴-۴. امامزادگان سبزوار.....
۱۰۶.....	۵-۴. وقف در سبزوار.....
۱۱۰.....	۶-۴. هیئت‌ها و دسته‌جات مذهبی.....
۱۱۳.....	فصل پنجم: عوامل سیاسی مؤثر در گسترش تشیع در سبزوار عهد قاجار.....
۱۱۳.....	۱-۵. مقدمه.....
۱۱۳.....	۲-۵. سیاست شاهان قاجار و تأثیر آن در گسترش تشیع در ایران و سبزوار.....
۱۱۸.....	۳-۵. وضعیت سیاسی سبزوار و نقش آن در گسترش تشیع در سبزوار.....
۱۲۳.....	پیوست‌ها.....
۱۲۵.....	فهرست منابع.....

مقدمه

عنصر مذهب در زیرساخت فکری جامعه‌ی ایرانی همواره نقش عمده‌ای داشته است و می‌توان گفت تمام مسائل، نگرش‌ها، ایده‌ها و حتی تحولات مختلف اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و علمی در این جامعه، به‌نوعی از دین تأثیر می‌پذیرند؛ چرا که زیرساخت این جامعه مذهب است. دین همواره جزء جدایی‌ناپذیر جامعه‌ی ایران بوده است و حکومت جدای از دین در گستره‌ی تاریخ ایران محکوم به تاریکی شده است؛ به‌گونه‌ای که هر حکومتی که از دین و مذهب رایج در میان مردم حمایت یا دست‌کم تظاهر به این امر می‌نمود، به راحتی می‌توانست بر این مردم حکمرانی کند و هر حکومتی که به هنجارهای مرسوم دین دست‌پا زد، از صحنه‌ی جامعه و تاریخ کنار گذاشته شد. بر این اساس از دیرباز تا کنون ارتباط شیعه و حکومت‌های ایران از جمله موضوعات بحث‌انگیز در میان مؤرخان و محققان بوده و نظریات گوناگون و گاه متضادی در مورد منشأ و خاستگاه تشیع و چگونگی و چرایی انتشار آن در ایران، ارائه شده است.

آن‌چه مسلم است این است که پیوند جامعه‌ی ایرانی با تشیع به‌ندرجه‌ی اصل شده است. تشیع از هنگامی که خواست‌ها و آمال ایرانیان را با دیدگاه‌ها و آموزه‌های سیاسی خویش منطبق کرد، توانست گستره‌ی نفوذ خود را در بین ایرانیان افزایش دهد. هرچند فعالیت‌های بیان‌نخستین سده‌های اسلامی با سختی‌ها و محدودیت‌هایی همراه بود، اما در اوایل قرن چهارم با روی کار آمدن سلاطین بانفوذ آل‌بویه که شیعه بودند، شیعه قدرتی کسب کرد و تا حدود زیادی آزادی عمل یافت و به مبارزه‌ی علنی پرداخت و تا آخر قرن پنجم جریان کار به همین ترتیب بود. در اوایل قرن ششم که حمله‌ی مغول آغاز شد، هم در اثر گرفتاری‌های عمومی و هم در اثر ادامه یافتن جنگ‌های صلیبی، حکومت‌های اسلامی چندان فشار به عالم تشیع وارد نمی‌ساختند و مخصوصاً شیعه شدن جمعی از سلاطین مغول در ایران و حکومت سلاطین مرعشی در مازندران، در قدرت و وسعت جمعیت شیعه

تأثیر بسزایی داشت و در هر گوشه از ممالک اسلامی و خاصه در ایران، تراکم بسیاری از شیعیان را محسوس ساخت. این وضع تا اواخر قرن نهم هجری ادامه داشت، تا از حدود قرن دهم در اثر ظهور سلطنت صفویه در ایران پهناور آن روز، مذهب شیعه رسمیت یافت.

در دوره قاجار نیز آیین محمدی و مذهب تشیع، دین و مذهب پذیرفته شده‌ی ملی ایرانیان بود و ارباب مذهب در بین تمام مردم نفوذ زیادی داشتند و مراسم‌های مذهبی در حد گسترده‌ای اجرا می‌شد.

در طول این سیر تاریخی گسترش تشیع در ایران، سبزوار یکی از اولین مراکز جغرافیایی انسانی جهان اسلام است که از همان قرن اول به سمت تشیع گرایش داشته، به گونه‌ای که تاریخ سبزوار (بی‌هق) همواره با تشیع و گسترش آن مذهب علوی پیوند خورده است. آنچه اهمیت این منطقه را دوچندان می‌کند نه تنها گسترش صرفاً مذهبی و تشیع مردم این منطقه، بلکه این است که این سرزمین بستر ساز یکی از مهم‌ترین قیام‌های شیعی دنیای اسلام، یعنی قیام سرداران بوده است؛ قیامی که منجر به تشکیل حکومت شیعی و دستیابی به قدرت سیاسی شد.

پس از آن نیز همواره سبزوار جزء شهرهای دارالملکین محسوب می‌شده که خاستگاه بسیاری از علمای شیعی طراز اول بوده است. این وضعیت منحصربه‌فرد دارای اثرات متنوعی در حوزه‌های علمی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بوده است. با توجه به موارد یاد شده می‌توان گفت سبزوار زمینه‌ساز گسترش و توسعه‌ی فرهنگ شیعی بوده است.

هرچند تا کنون کتب تاریخی مختلف و پژوهش‌های گوناگونی در زمینه رشد و شکل‌گیری فرهنگ شیعی در ایران و سبزوار انجام شده است، اما این پژوهش‌ها عمدتاً مربوط به دوره‌های خاص و نقاط عطف تاریخ ایران، از جمله قیام سرداران بوده است.

از طرفی تحقیقات انجام‌شده اغلب در حوزه‌ی ورود و شکل‌گیری و دلایل استقبال و همراهی مردم ایران و به تبع آن سبزوار بوده است؛ حال آن‌که مؤلفان در این اثر به تحدید موضوعی-مکانی و زمانی دست بازده‌اند و دوره‌ی قاجار را به عنوان بازه‌ی زمانی و سبزوار را به عنوان محدوده‌ی مطالعه در نظر گرفته‌اند و از همه مهم‌تر به تحلیل و بررسی دلایل گسترش فرهنگ شیعی در حوزه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی سبزوار پرداخته‌اند و تلاش کرده‌اند با انجام این پژوهش به برخی از نکات مبهم تاریخ در حوزه‌ی گسترش تشیع اشاره و با شفافیت بیش‌تری در مورد آن‌ها بحث کنند.

مؤلفان در این اثر کوشیده‌اند تا پاسخ‌گوی این پرسش‌های اساسی باشند که: آیا فرهنگ شیعی سبزوار در دوره‌ی قاجار از پویایی قابل توجهی برخوردار بوده است؟ کدامیک از عوامل اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در گسترش فرهنگ شیعی این دوره از اهمیت بیش‌تری برخوردار بوده است؟ تأثیرگذارترین افراد یا گروه‌ها در گسترش تشیع در این دوره چه کسانی بوده‌اند؟ نقش و جایگاه روحانیت شیعی در گسترش و تثبیت فرهنگ شیعی چگونه است؟ مهم‌ترین عوامل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بر فرهنگ شیعی در سبزوار در عهد قاجار چه عواملی بوده است؟ و بالاخره این که مهم‌ترین دستاوردهای شیعه در این شهر در عهد قاجار چه بوده است؟

با توجه به جدید موضوعی، مکانی و زمانی در زمینه‌ی عوامل گسترش تشیع در سبزوار عهد قاجار، امید است کتاب پیش رو که اثری نو در حوزه‌ی تاریخ‌پژوهشی محسوب می‌شود، بتواند مورد توجه پژوهشگران قرار گیرد و نیاز محققان و طالبان علم را از حیث مراجعه به کتب متعدد در این بازه‌ی زمانی مرتفع گرداند و به‌تأط میهم را روشن سازد.